

Etik Kongresinin Ardından

İrfan Haşlak*

Giriş

18-19 Kasım 2005 tarihlerinde Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde düzenlenen "Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu", aynı konuda Üniversitemizde düzenlenen 2. sempozyum olmuştur. Sempozyuma sunulan bildiriler incelendiğinde, ortak olan bir noktanın hemen göze çarpacağı aşikârdır. Bu ortak nokta da hayatımızın farklı alanlarına ilişkin doğru davranış kodlarının bulunup ortaya çıkarılmasıdır. Bu davranış kodlarının bulunup ortaya çıkarılması büyük bir öneme sahiptir. Çünkü bir arada yaşamın ötesinde bir varolma yolu bulamamış olan insanoğlunun birlikte yaşamı mümkün kılacak bir formülü bulup ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Bir arada yaşamın önemli bir sonucu insanların karşılıklı etkileşimidir. Bu iletişimde insanlar tercihlerde bulunmaktadır ve bu tercihler zaman zaman tercih sahibinin ötesinde insanları etkileyecek sonuçlar doğurmaktadırlar. Dolayısıyla başkalarıyla yaşamayı olanaklı kılacak ve kimseye zarar vermeyecek bir yaşamda ortak ve herkesin yararına davranış kodlarına ulaşmak önemli bir sorun olarak gözükmektedir. Birlikte yaşamın bir zorunluluk olarak kendini dayatması karşısında insan, eşitler olarak yaşamın da yolunu büyük mücadeleler sonucu bulmuştur. Bir bakıma farklılıklara tahammül şeklinde formüle edilebilecek uygulamalar buna işaret etmektedir.

Kuşkusuz böylesi bir yaşamı olanaklı kılan en etkili faktör belli bir zamanda bir topluluğun üyelerinin eylemlerini düzenlemede iradi bağımlılığı olan **ahlak kurallarıdır**. Her çağın insanının anlamlı bir hayat sürmesine olanak sağlayan ve zamanın ilerlemesi karşısında kendisini revize eden bu faktör ahlaktır.

Toplumsal gerçekliğin farklı sahalarında (bürokratik yapı ve iş hayatı) belirlenmiş olan ahlak kodlarının anlamlı olabilmesinin ön koşulu, bu gerçekliğin temelini oluşturan insanın, İnam'ın ifadesiyle (2005:), "iç ahlaka" sahip olabilmesidir. Bunun başarılması, hayatın diğer tezahür alanları için belirlenen ahlak kodlarının kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirmesini kolaylaştıracaktır.

* Arş. Gör. , Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
E-Posta: haslak@sakarya.edu.tr

Burada sözü edilen “ahlak” kavramı ile çoğu zaman aynı anlamda kullanılan “etik” kavramını birbirine karıştırmamak lazımdır. İzleyen satırlarda bu önemli konuya eğinilecektir.

Etik/Ahlâk

Gündelik dilde çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılan bu iki kavram arasında anlaşılabilir farklılıklar vardır. Delius’a göre (1997:336), “... etimolojik açıdan baktığımızda, her iki sözcük de “töre”, “gelenek”, “alışkanlık”, v.b. anlamlarına...” gelmelerine rağmen, “her iki sözcüğü birbirinden ayırma konusunda yine de bir ölçütümüz vardır. *Ahlak* ın olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey olmasına karşılık, *etik*, bu olguya yönelen felsefe disiplininin adıdır. Burada ifade edilen, ahlakın “olgusallığı” ve “tarihselliği”, Yazıcı’nın belirttiği gibi (2001:129), etiğin ortaya çıkmasından önce insan topluluklarının hayatında ahlak kurallarının olduğuna işaret etmektedir. Daha sonra ortaya çıkan etik ise, “belli toplumlarda veya belli dönemlerde ortaya çıkmış ahlak kurallarıyla değil, ahlakın temelini ne olduğu, farklı ahlak kuralları arasında seçim yapmamızı belirleyen ölçütlerin neler olabileceği gibi konularla ilgilenir (Yazıcı, 2001:129-130). Ahlak kurallarının mekân ve zaman açısından göreliliği özelliğinin ayırd edici bir özellik olduğunu Türk felsefecileri arasında önemli bir yere sahip olan Akarsu’ da (1982) vurgulamaktadır. O’na göre (2001:9), “(E)thik, ya da ahlak felsefesi, ahlak denilen fenomen üzerinde bir düşünme, ahlak üzerinde bir felsefe yapma”. Her topluluğun yaşamında anlamlı olabilecek “iyi”leri ve “doğru” larını anlamının yolu kuşkusuz, bu kavramların ne anlama geldiğini veya gelebileceğini bize öğreten ahlak felsefesine yönelmektir. Ahlak felsefesine bu yöneliş, bize, insan eylemlerin yanlışlığı ve doğruluğu ile ilgili ileri sürülebilecek söylemlerin aralanını anlamlı bir biçimde doldurmada yardımcı olacaktır. Bir başka ifadeyle etik, Aristo’nun *Nicomachian Ethics* adlı eserinde üzerinde durduğu mutlu bir hayata ulaşmanın yolu olarak tercih edilmesi gereken hayat biçimi ve “iyi”nin ortaya çıkarılmasında yardımcı olmaktadır. Etiğin fonksiyonu olarak ileri sürülen bu özelliği bir bakıma onun amacını da ortaya koymaktadır: “İyi”ye ve “doğru” ya ulaşmak. Ulaş’ın betimlemesiyle (2002:501), etik, “(İ)nsanın dünyadaki var oluş amacına odaklanarak insan doğası için iyi olanla kötü olanın neler olduğunu belirginleştiren; insanın gerek kişisel gerekse toplumsal yaşamında karşılaştığı sorunları bütün yönleriyle enine boyuna ele alıp çözüm önerileri getiren; temelleri ile yasaları başta olmak üzere, değere konu olan bir yaşam alanını her yönüyle

inceleyen; her durumda var oluşla ilgili doğru ilke ve bilgilere ulaşarak yeni etik anlayışları önermek amacıyla yürütülen ussal ve eleştirel sorgulama biçimi”.

Etik Teorileri

Neyin “iyi” ve “doğru” olduğu yönündeki farklılıklar, bizi farklı etik tiplerine veya daha doğru bir ifadeyle etik teorilerine götürmektedir. Bu bağlamda siyasal düşünceler tarihine bakıldığında pek çok etik kuramının üretilmiş olduğu görülecektir. Ancak etik teorilerinden en çok bilinen özellikle üç tanesi, Aristoteles ile özdeşleştirilen “erdem ahlakı”, faydacıların ortaya atmış oldukları “faydacı etik” anlayışı ve Kant’la birlikte anılan “deontolojik ahlak” veya “ödev ahlakı”dır.

Aristoteles’in erdem ahlakı, her şeyden önce insanın hayattaki yerinin belirlenmesi ile daha anlaşılabilir hale getirilebilir. O’na göre insan sosyal bir varlık olarak tek başına anlamlı bir hayat süremez. İnsanın anlamlı bir hayat sürebilmesin tek yolu, bir toplum içerisinde yaşamasıdır. Toplum içerisinde yaşama zorunluluğu iktidar, siyaset gibi olguları ortaya çıkardığı gibi ahlak kurallarını da yaratır. Yazıcı’nın ifadesiyle (2001:134), “(T)ek başına yaşayan insanın ahlak kurallarına gereksinimi yoktur”. Dolayısıyla, birlikte yaşam ancak insana, erdem ahlakının önemle üzerinde durduğu iyi karakteri ve yaşam biçimini öğretebilir.

Aristoteles’in cevap aradığı soruların başında “başarılı bir hayatı nasıl yakalayabilirim?” sorusu gelmektedir. Bu soruya verilen cevap, erdeme sahip olanlar ve ancak bu erdemi uygun bir biçimde kullananlar başarılı olabilirler. Erdem ise, insanoğlunun yaşamını ölçülülük ve rasyonel bir temele oturtmasını ifade eder. Tepe’nin ifadesiyle (1998:15) Aristo’da erdem “mutluluğun temeli olarak görülür” ve erdemler “övülen huylardır” (aktaran Tepe, 1998:15). Aristoteles’e göre, rasyonel ve ölçülülük esaslarına uygun bir yaşam, insanın ahlaki olarak tekâmülünü sağlayarak etiğin de temelini oluşturmaktadır.

Kant’la özdeşleştirilen etik anlayışı “deontolojik ahlak” olarak ifade edilmektedir. Yaygın bir biçimde “ödev ahlakı” olarak bilinen bu anlayış, bir eylemin gerçekleştirilmesinin sonucunda elde dilecek olanın düşünülmeden eylemin ödev anlayışı ile yapılmasını ileri sürmektedir. “Biçimsel ahlak” anlayışı olarak da adlandırılan bu ahlak anlayışına göre bir eylemin ahlakiliği, “insanın kendisine kendisi için koyduğu ve eylemlerini yönlendiren bir ilkenin, aynı zamanda başkalarının isteyebilecekleri bir ilke olmasıdır” (Delius: 1993:344).

Delius'a göre Kant'çı etik anlayışında böyle bir ilkenin "ahlak yasası" niteliğine kavuşabilmesinin ön koşulu, söz konusu ilkeye eyleyenin korkusuzca ve baskıları göz ardı ederek yani isteyerek bağlanmasıdır. Kant'tan bu konuda Güriz'in yaptığı alıntı durumu fevkalade iyi özetler bir niteliktedir: "Dünyada, hatta dünyanın dışında iyi niyetten başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez"(Aktaran Güriz, 2001:217). Bu etik anlayış, Kant'ın hangi eylemlerin "kötü" olarak nitelendirilebileceği konusunda da ipucu vermektedir. Kötü bir eylem, eyleyenin eylemi istencin ötesinde zor ve baskıyla yaptığı eylemdir. Özgür bir biçimde karar almanın önündeki engeller, kötü eylem sonucunu ortaya çıkarırlar.

Yazıcı'nın ifade ettiği gibi(2001:141), Kant'ın düşüncesinde, ancak kesin buyruklar (kategorik emperatif) ahlakilik özelliği olan önermelerdir. Bu düşünce şu şekilde örneklendirilmektedir: " "her zaman doğruyu söylemelisin"", " "hiçbir zaman bir insan öldürmemelisin"". Koşullu önermeler ise, eylemin sonucunu dikkate alınarak bir pozisyonun belirlenmesini ifade ettiği için, "kesin buyrukların ahlaki olabileceği düşüncesi karşısında" ahlaki açıdan bir önemi olmayan önermelerdir. "(H)ipotetik emperatif söz konusu olduğunda, eyleyenin davranışı ile ortaya çıkacak veya çıkması arzu edilen sonuç arasında aşık bir ilişki söz konusudur. Gürüz'e göre (2003:218), bu tür buyruklar insanın hayatta başarılı olmasını mümkün hale getirebilirler, fakat "en yüksek iyiliğe kategorik emperatife bağlanmak suretiyle ulaşılabilir".

"Kesin buyruk" formülasyonu bağlamında Kant, ahlaki değere veya kişiliğe sahip olabilecek yegâne varlığın insan olduğunu ileri sürmektedir. Şeylerin ise böyle bir değerden yoksun olduklarını, onlara değeri atfeden varlığın ise insan olduğunu vurgulamaktadır. Kişilerin ise ahlaki olarak kendi başlarına bir amaç oldukları ve bir araç olarak değerlendirilemeyecekleri şeklindeki kişi konsepsiyonu, Kant'ın kişileri kendi başlarına bir ahlaki değer olarak görmesinin doğal bir sonucudur.

Bir başka etik kuramı ise, eylemin sonucunu esas alan "yararcı" etik anlayışıdır. Yararcı etik kavramlaştırması "bir eylemin ahlaksal değerini, o eylemin yararı ile ölçme" ye çalışırlar. Bu etik anlayışının temelleri Eski Yunan felsefe düşüncesine kadar geri götürülebilirse de derli-toplu ilk formülasyonuna İngiliz siyasal düşüncesinde Jeremy Bentham'la kavuşmuştur. Bu anlayış, hayatın acılarından kaçınmayı ve hazlarına ulaşmayı insan doğasının temel özellikleri arasında sayar ve kişisel hazların(yarar) toplamıyla ulaşılacak toplam yararın dikkate alınması gerektiği üzerinde durur. Bentham, hazlar arasında hazların nitelikleri açısından bir farkın

olmadığını; önemli olan noktanın hazların sayısal olarak ölçülmesi olduğunu ifade etmiştir. Bentham'a göre, toplumun mutluluğunu azamileştirici davranışlar aynı zamanda ahlaki davranışlar olarak ifade edilebilir. Güriz'in ifadesiyle (2003:263), "Bentham'ın ahlak sistemi hazzın iyiliği haz veren şeylerin doğruluğu ve ahlaklılığı varsayımına dayanmaktadır". "(A)hlakın temel ilkesinin hazzın iyiliği olduğunu kabul eden Bentham'ın Hedonist yaklaşımını aynen" (Güriz:2003:273) John Stuart Mill, oldukça mekanik bir yarar anlayışını ifade eden bu anlayışı revize ederek hazlar arasında nitelik açısından bir ayrıma gitmiş ve insanın tekâmülünü gerçekleştiren hazların üzerinde durmuştur. Yani Mill'e göre her haz insanda aynı mutluluğu yaratmaz; insanda daha büyük bir mutluluk yaratacak eylemler insanın kendisini geliştirmesine olanak tanıyan hazlardır. Bununla beraber, Mill'in üzerinde durduğu "nitelikli" hazların daha büyük mutluluk getireceği öngörüsünün göreceliğini, kişilerin kendi subjektif dünyaları bağlamında unutulmamalıdır.

Kişilerin öznel dünyaları düşüncesi bizi tam olarak aslında yararcı ahlak anlayışın en önemli eleştiri noktasına getirmektedir: Kişilerin farklı/otonom varlıklar olduğunun göz ardı edilmesi. Bu, önemli ahlaki ve adalet sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle Kant'çı etik anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde bu sorun daha açık bir biçimde kendini hissettirmektedir. Çünkü bireylerin hayata bakışlarının ardalanını dolduran tecrübeleri, yetenekleri ve hisleri birbirlerinden farklıdır. Bir eylemin sonucunun kolektif açıdan mutluluk yaratması ve dolayısıyla ahlaki açıdan da arzu edilebilir bir eylem olması, tekil olarak kişilerin de aynı hazzı duydukları anlamına gelmez. Burada hem bir adalet hem de aslında bir ahlaki sorun vardır. Çünkü böyle bir etik anlayış kişileri daha büyük "mutlulukların" yaratılmasında bir araç olarak görme riskini her zaman içerisinde taşımaktadır.

Mill'de, "... sempati, sevgi veya korku hislerin sonucu olarak ..." (Güriz:2003:274) ortaya çıktığı ifade edilen "ödev duygusu" anlayışının, yukarıda özetlenen Kant'çı "ödev ahlaki" anlayışıyla karıştırılmaması gerekmektedir. Çünkü, Mill, Kant'ın tersine ödev duygusunun "a priori" olarak değil "a posteriori" olarak ortaya çıkacağını belirtmektedir. Güriz'e göre (2003:274) bunun anlamı, "(D) insel duygular, çocukluğa ait hatıralar, onur duygusu ve seyrek olarak da kendini küçük görme, ödev duygusuna sebep olabilir". Bu ise ödev anlayışının temelinde hayatın tecrübelerinin olduğunu; Kant'ındaki gibi önsel bir ödev anlayışının olmadığını ifade etmektedir.

Bu eleştirilere rağmen, yararcılığın özellikle kamu politikalarının belirlenmesinde Kant'ın "koşullu buyruk"

kavramlaştırmasıyla da uyum içerisinde kullanılabilir bir bakış açısı olduğunu ifade etmek olanaklı gözükmektedir.

Uygulamalı Ahlâk : Etik Sempezyomu Bildirileri

Hayatın farklı alanlarına ilişkin “doğru” davranış kurallarının bulunup ortaya çıkarılması ile ilgili çalışmalara son yıllarda artan bir ilginin varlığı göze çarpmaktadır. Akademik çevrelerin ötesinde “doğru” davranış kuralı açısından karinesi sorgulanabilir durumda olan insanların dahi “ahlak” ve “ahlaklı” olma kavramlarıyla oldukça ilgilendikleri bilinmektedir. Bu ilginin artmasının arkasındaki önemli faktörlerin başında da, özellikle gelişmekte olan ülkelerde karşılaşıldığı iddia edilen yolsuzlukların geldiği ileri sürülmektedir. Bu yolsuzlukların önemli bir kısmının da siyaset ve bürokrasiyle ilişkili olduğuna parmak basılmaktadır. Dolayısıyla, siyaset ve yönetim alanında “ahlaki” olandan sapmaların önüne geçmek üzere davranış kodlarının yaratıldığı; hatta söz konusu bu davranış kodlarını belirlemek üzere Etik Kurullarının oluşturulduğu görülmektedir. Yönetimde ahlaki açıdan görülen sapmaların önemli bir nedeninin siyasetin bürokrasinin tarafsız fonksiyon görmesine engel teşkil eden yönü üzerinde durularak bürokrasinin daha özerk hale getirilmesi gerektiği belirtilmiş olmasına rağmen yönetimde ahlaki açıdan arzu edilen davranış kodlarından uzak örneklerin çoğalması engellenememiştir. Etik Kurullarının kurulması, özerkleşen bürokrasinin kamusal yükümlülüklerini yerine getirirken izleyeceği normların belirlenmesi açısından anlamlı görünmektedir. Öte yandan “Yeni Kamu Yönetimi” anlayışı da katılım, adalet, eşitlik gibi değerleri temel alan bir açılımla bürokrasinin davranış kodlarını belirlemeye çalışmıştır.

Dolayısıyla bütün bu tartışmaların ortasında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nce gerçekleştirilen “Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu” oldukça anlamlı görünmektedir.

Sempozyuma sunulan bildiriler incelendiğinde söz konusu bildirilerin hemen tamamına yakın kısmının kötü yönetim olgusunun ortaya çıkardığı sorunlara değinen ve çözüm önerileri ortaya koyan türde bildiriler olduğu görülecektir. Bildirilerin kötü yönetim, yozlaşma ve benzeri alanlarda yoğunlaşması, söz konusu olumsuzlukların toplum hayatında yarattığı sonuçlar dikkate alındığında anlaşılabilir hale gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde 1970 lerden itibaren toplumsal hayatın farklı alanlarında doğru ahlak kurallarının bulunup ortaya çıkarılması, konuyu; kaynak yetersizliği,

insan hak ve hürriyetlerindeki sıkıntılar gibi sorunlar dolayısıyla özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından daha önemli hale getirmektedir. Bu açıdan da sempozyumun düzenlenmesi oldukça isabetli bir faaliyet olarak ifade edilebilir.

Sempozyum bildirimleri ahlaki bir sorun olarak görülen kötü yönetim, yolsuzluk ve yozlaşma gibi olguların sanki sadece kamu yönetiminden kaynaklandığını ima eden bir sonuca okuyucuyu taşımaktadır. Toplumsal gerçekliğin bir tarafını (kamu yönetimi) sorunu üreten ve yeniden üreten olarak görüp diğer tarafın (özel sektör) ahlaki zaafının ortaya çıkmasında bir kusurunun olmadığını ima etmek bildirimler açısından bir eksikliği ifade etmektedir.

Öte yandan, sempozyum bildirimleri ahlak felsefesi, bir başka ifadeyle etik tartışmalara ilişkin bildirimler açısından doyurucu olmaktan uzak olarak nitelendirilebilir. Sempozyum bildirimleri arasında, “bu durumda neyi yapmam doğru olur” (Tepe, 1998:13), gibi soruları cevaplandıran bildirimler olmasına rağmen, “... bir filozofun ya da felsefenin belirli bir durumun ötesinde sorduğu soru “doğru eylem nedir?””(Tepe,1998:13), türünden soruları cevaplandıran bildiri sayısı oldukça sınırlıydı.

Bu eksikliği gidermesi ve ahlakın sadece yönetimin bir sorunu olmadığını göstermesi açısından İnam'ın bildirisi oldukça doyurucudur. Ahlakın kamusal hayat alanında bir olgu olduğunu belirten İnam (2005:3), bunun yanında bir de “iç ahlak” olarak formüle ettiği gözlerden uzak ahlak üzerinde durmaktadır. Göz önünde gerçekleşen ahlaki “ortak ahlak” şeklinde kavramlaştıran İnam, “(G)öz önünde olmayan iç dünyamda, kimseler görüp bilmediği halde, iç ahlak” (2005:5) durumunun yaşandığını ve bu dünyanın güzelliklerinin “diğer insanlarla paylaştığımız dünyayı” daha yaşanabilir hale getirebileceğine inanmaktadır.

Dolayısıyla, ahlakın ortak yaşamımızda paylaşılan alanları daha yaşanabilir hale getirebilmesi için paylaşılabilen özel alanlarda öncelikle insanın kendi “iç” hayatını yaşanabilir hale getirmesi gerekmektedir.

Ahlak kurallarını insanın kendi içinde yaşanabilir hale getiren insanlardan oluşan toplumlarda, ortak yaşamın sorunlardan arındırılmasını amaç edinmiş olan hukuk kurallarının kendilerinden beklenen fonksiyonları daha etkin gerçekleştireceğini ifade etmek olanaklıdır. Hukuk kurallarının söz konusu ortak yaşamı veya “kişinin dışa yansıyan davranışlarını...” (Güriz, 2003:17) etkin bir şekilde düzenleyebilmesinin de ön koşulu başkaları tarafından görülemeyen bize ait dünyada ahlak kurallarını yaşayabilmektir. Bundan dolayı, kamu görevlilerinin nasıl davranacaklarına yönelik yasal düzenlemeler

ve suç olarak nitelendirilen fiilleri önleme amacıyla oluşturulmuş yasal düzenlemelerin başarılı olabilmesinin ön koşulu İnam'ın üzerinde durduğu "iç ahlak"ın başarılabilmesidir.

Sonuç olarak şunları ifade etmek olanaklı görünmektedir: 1997 yılında birinci "Siyasette ve Yönetimde Etik" sempozyumunu düzenleyen, ikincisini de 2005 yılında gerçekleştiren Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü önemli bir akademik faaliyette bulunmuştur. Sempozyum bildirilerinin niteliği dikkate alınarak sempozyumun başlığına "**ahlâk**" kelimesinin eklenmesi yerinde bir değişiklik olabilirdi.

Kaynaklar

- [1] Akarsu, B. (1982), Ahlak Öğretileri, İstanbul: Remzi Kitabevi
- [2] Ulaş, Sarp Erk ve diğerleri (2002), Felsefe Sözlüğü, Ankara: Bilim ve sanat Yayınları
- [3] Delius, H. (1997), "Etik (Ahlak Felsefesi), Günümüzde Felsefe Disiplinleri, A. Diemer ve diğerleri, Derleyen/Çeviren Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Yayınevi, ss.361-388.
- [4] Güriz, Adnan (2003), Hukuk Felsefesi, 6. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi
- [5] İnam, A.(2005), "İç Ahlak Üstüne", 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 18-19 Kasım 2005, Sakarya, ss.3-7
- [5] Tepe, H. (1998) "Bir Felsefe Dalı Olarak Etik", doğu batı, Sayı 4, Ağustos-Eylül 1998, ss.9-24.Yazıcı, S. (2001), Felsefeye Giriş, Bursa:Alfa